

På sporet av kommunens framtidige utvikling

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø

Berg kommune

2015 - 2019

Vedtatt i kommunestyret den 29.09.2016 i sak 37/16.

Innholdsfortegnelse	s.	1
Forord	s.	2
Innledning	s.	3
Planprogram	s.	3
Definisjoner og begrepsavklaringer	s.	5
Temaer i kulturminneplanen:	s.	6
- Automatisk fredete kulturminner	s.	6
- Immaterielle kulturminner knyttet til livet og overlevelse på yttersida av Senja	s.	7
- Tekniske kulturminner knyttet til industri (gruvedrift) og kraftutbygging	s.	7
- Tekniske kulturminner knyttet til kyst- og kystkulturlandskapet	s.	8
- Krigsminner	s.	11
- Kirker og kirkegårder	s.	12
- Samiske kulturminner	s.	12
Oppfølgende aktiviteter:	s.	14
- Registrering av kulturminner	s.	14
- Sikring og skjøtsel av faste kulturminner	s.	14
- Formidling av kulturminner	s.	14
- Bruk av kulturminner i verdiskapning (lokalkunnskap, næring og friluftsliv)	s.	15
- Lokal organisering	s.	16
- Andre oppgaver – Utredninger	s.	16
Bestemmelser og retningslinjer	s.	18
- Hensynssoner	s.	18
- Båndlegging	s.	19
Nærmere om hensynssoner	s.	19
Nærmere om båndlegging	s.	21
Oppfølging ved bruk av reguleringsplaner	s.	21
Litteraturhenvisning	s.	23
Oversikt over vedlegg	s.	23
Handlingsprogram 2015 – 2019	s.	24

PÅ SPORET AV KOMMUNENS FRAMTIDIGE UTVIKLING

Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø

for Berg kommune (2015 -19)

Forord

Til alle tider har mennesker satt spor etter seg. Det gjelder også på yttersida av Senja. Berg kommune er usedvanlig rik på slike spor, eller kulturminner om man vil. Blant fjell og fjorder har folk forsøkt å livnære seg av ressursene som har fantes i havet og i fjellene og en smal landstripe som har gitt muligheter for litt jordbruk og beite for kreaturer og en boplass. Og etter hvert som den teknologiske utviklingen har gått sin gang, har man utviklet bedre forhold for å sikre seg i kampen for tilværelsen og for å beherske elementene. Områdets naturgitte fortrinn med fiskeressursene i havet, grunnlaget for gruvedrift etter nikkel og grafitt, kraftutbygging og havneutbygging har satt sine spor og vil fortsatt være viktige elementer i områdets videre utvikling. Når en storslått natur spiller på lag med folket, har vi også noe å vise fram til de som vil være sammen med oss her ute i havgapet, både vår egen oppvoksende slekt, våre naboer og de som kommer langveis fra. Det er i dette samspillet vi kan dra veksler på vår rikdom av kulturminner, og det er da det blir så viktig å ta vare på og foredle kunnskaper om disse og gjerne dele denne kunnskapen med andre.

Noen av disse sporene her ytterst på Senja, har plassert området i sentrum for begivenheter både i nasjonal og global sammenheng. Og det er grunn til å tro at denne utviklingen vil fortsette. Utarbeiding og oppfølging av en kulturminneplan for kommunen kan betraktes som en liten, men viktig del av denne utviklingen.

Berg kommune, den 19.09.2016.

Bjørn Abelsen

Innledning

Alle har et felles ansvar for å ta vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap for kommende generasjoner. Den offentlige forvaltningen har et særskilt ansvar for å sikre de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen oppfylles. Gjennom plan- og bygningsloven blir kommunene sentrale i dette arbeidet.

En kommunedelplan for kulturminner vil sette kulturminner og kulturmiljø på den politiske dagsordenen og bli innarbeidet i større deler av kommunens virksomhet, fra plan- og byggesaker, til eiendomsforvaltning, skole og undervisning, næringsarbeid, friluftsliv, opplevelser og samferdsel m.v.

Formålet med planen er å skaffe oversikt over og verne kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning i kommunen, jfr. kulturminnelovens formål.

Planarbeidet knyttes til kommunens deltakelse i Riksantikvarens prosjekt om kunnskapsløft i kulturminneforvaltningen, og som i Troms koordineres og følges opp av Fylkeskonservatoren. Dette prosjektet vil strekke seg over 2015 og 2017.

For enkelhets skyld omtales kommunedelplanen for kulturminner og kulturmiljø i fortsettelsen som *kulturminneplanen*. Planen er ment å gi en oversikt over hva som finnes av kulturminner i kommunen, hvordan man kan følge opp registreringsarbeidet og drive sikring og skjøtsel av kulturminnene, hvordan man kan formidle kunnskap og holdninger om kulturminnene i kommunen samt hvordan man kan bruke kulturminnene i verdiskapning lokalt, i reiselivssammenheng og som en berikelse av friluftslivet. Selv om det finnes godt kjennskap i befolkningen om lokale kulturminner som finnes i kommunen, må man også være klar over at det vil stadig komme til å bli gjort nye funn som vil få oppmerksomhet senere. Dette betyr at planen i første omgang skal ha et tidsperspektiv fram til og med år 2019, dog slik at det bør tas stilling til om planen behøver en revidering allerede i løpet av år 2016. I tilknytning til planen utarbeides en handlingsdel som rulleres hvert år innen utgangen av året.

Planprogram

I henhold til plan- og bygningslovens § 4-1 er det utarbeidet et planprogram for kulturminneplanen. Planprogrammet skal gjøre rede for formålet med planarbeidet, opplegg for medvirkning, hvilke alternativer som vil bli vurdert samt behovet for utredninger. Planprogrammet ble fastsatt av kommunestyret den 10.12.2013 i sak 97/13. Da kulturminneplanen vil være en kommuneplan etter bestemmelsene i plan- og bygningslovens kap. 11, vil det også innebære at den bør samsvare med kommunal planstrategi, hvor følgende temaer er nevnt som satsingsområder:

- Boligbygging
- Omdømmebygging
- Samferdsel og infrastruktur
- Utviklingskommune
- Barn og unge.

Her framstilles hvordan kulturminner kan brukes i arbeidet med de nevnte satsingsområdene. Kulturminneplanen er omtalt i kommuneplanens planprogram og vil komme til å inngå i kommuneplanen som et supplement til kommuneplanens samfunnsdel. I arealdelen blir områder hvor kulturminner skal tas hensyn til, lagt inn som hensynssoner i plankartet. I

handlingsdelen fastsettes hvilke prosesser og tiltak som planlegges utført kommende år. Dette betyr også at kulturminneplanen innarbeides i økonomiplanen og årsbudsjettet.

Boligbygging

I forhold til kulturminner kan boligbygging bli berørt hovedsakelig av to perspektiver. For det første kan kulturminner komme til å være til hinder for boligbygging. Kommunens topografi tilsier at man har relativt svært begrenset med arealer som egner seg for boligbygging. Viktige kjennetegn med landskapet i kommunen er bratte fjell med betydelig rasfare og fallværområder. På områder som kan egne seg for boligbygging, skal det gjerne være plass til veger, kraftlinjer, samt tilgang til forskjellige former for friluftsliv og jordbruk, riktignok skjer det siste for tiden bare i svært liten utstrekning. På disse begrensede arealene har det gjerne bodd folk før, og finner man spor etter gammel bosetning, vil man i betydelig grad måtte ta hensyn til disse. For det andre kan kulturminner kunne betraktes som en berikelse for et bomiljø som kan påvise slike.

Omdømmebygging

Det antas at en kommune som tar vare på og kan vise fram sine lokale kulturminner, vil gjennom dette kunne skape seg selv et positivt omdømme for sine lokalhistoriske tradisjoner og synlige kulturminner.

Samferdsel og infrastruktur

På samme måte som for boligbygging, vil arealer for samferdsel og annen infrastruktur måtte bli ivaretatt i en helhetlig vurdering mellom vern og utviklingshensyn.

Utviklingskommune

Skal kommunen kunne ta mål av seg for å bli en utviklingskommune, antas dette å ha sammenheng med om man vil kunne nyttiggjøre seg de naturgitte fortrinn som kommunen har for videre utvikling av kommunens bosetning, samfunnsliv og næringsliv. I forhold til vern av kulturminner, vil dette bety at man skaffer seg best mulig kunnskap om kulturminnene, kartlegge disse og deretter legge dette til grunn for formidling og avveining om hvilke kulturminner som skal vernes og hvilke som skal kunne «ofres» for å gi plass til andre eller nye utbyggingstiltak.

Barn og unge

Å tilrettelegge for ivaretagelse av og formidling om kulturminner i kommunen, vil særlig være av betydning som identitetsskapende aktiviteter, tilgjengelighet til lokalhistoriske kunnskaper og på lang sikt sikring av bosetning for nye generasjoner og fortsatt lokal stedsutvikling.

Lovgrunnlag og andre sentrale og regionale føringer på kulturminneområdet.

Følgende lover er styrende for oppfølging av kulturminner:

- Lov 1978-06-09 nr. 50: Lov om kulturminner (kulturminneloven)
- Lov 2007-06-29 nr. 89: Lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturvirksomheter (kulturloven)
- Lov 2008-06-27 nr. 71: Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven).

Stortingsmelding (Leve med kulturminner)

- St.meld. nr. 16 (2004-2005).

Riksantikvaren:

- Veileder om Kulturminner i kommunen (Kulturminneplan)
- Håndbok for lokal registrering
- Kulturminnekompetanse i kommunene – KIK, i samråd med Fylkeskonservatoren i Troms.

Definisjoner og begrepsavklaringer

Med **kulturminne** menes alle spor etter mennesker sine liv og virke i det fysiske miljøet. Begrepet omfatter også steder som knyttes til historiske hendinger, tro eller tradisjoner til.

Automatisk fredete kulturminner er freda direkte etter lov, uten særskilt vedtak.

Kulturminner som er automatisk fredet er faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner eldre enn 100 år, skipsfunn eldre enn 100 år, stående byggverk med erklært opphav fra perioden 1537-1649 og faste og lause kulturminner på Svalbard fra før 1946.

Når dette er sagt finner vi ingen stående bygninger i Berg kommune som er eldre enn 1650. Av samiske bygninger eldre enn 1915 finnes en på Nyheim i Straumsbotn.

Vedtaksfredete kulturminner er kulturminner som ikke er automatisk fredet, men fredet gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven. Vedtak fattes av Riksantikvaren.

Det er inngått vern- og vedlikeholdsavtale for strandsitterstua (Benonistua) og Larsen-gården på Bøvær. Aktuelt tema er tidligere Senjahopen skole og gammelskolen på Skaland (dette er bygninger som har vært i bruk siden midten av 1800-tallet).

Faste kulturminner er kulturminner som er jord- eller stedfestet. Arkeologiske funn inngår som deler av et fast kulturminne så lenge det ligger i jorda eller under vann.

Løse kulturminner er kulturminner som kan flyttes.

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng, som for eksempel områder og bygningsmiljøer i byer og tettsteder og jord-, skog- og sæterlandskap.

Kulturlandskap er alt landskap som er påvirket av mennesker. I forhold til begrepet landskap fokuserer begrepet kulturlandskap mer på menneskets påvirkning.

Immateriell kulturarv er praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. Disse er knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne. Dette gjelder for eksempel tro, tradisjoner, sagn og hendinger.

SEFRAK er en benevnelse som ble brukt om bygninger som var registrert i regi av SEFRAK (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner) i årene 1975-1995. Registreringene omfatter i prinsippet alle bygninger som er bygd før 1900. Det eneste kriteriet for registreringen var alder på bygningen.

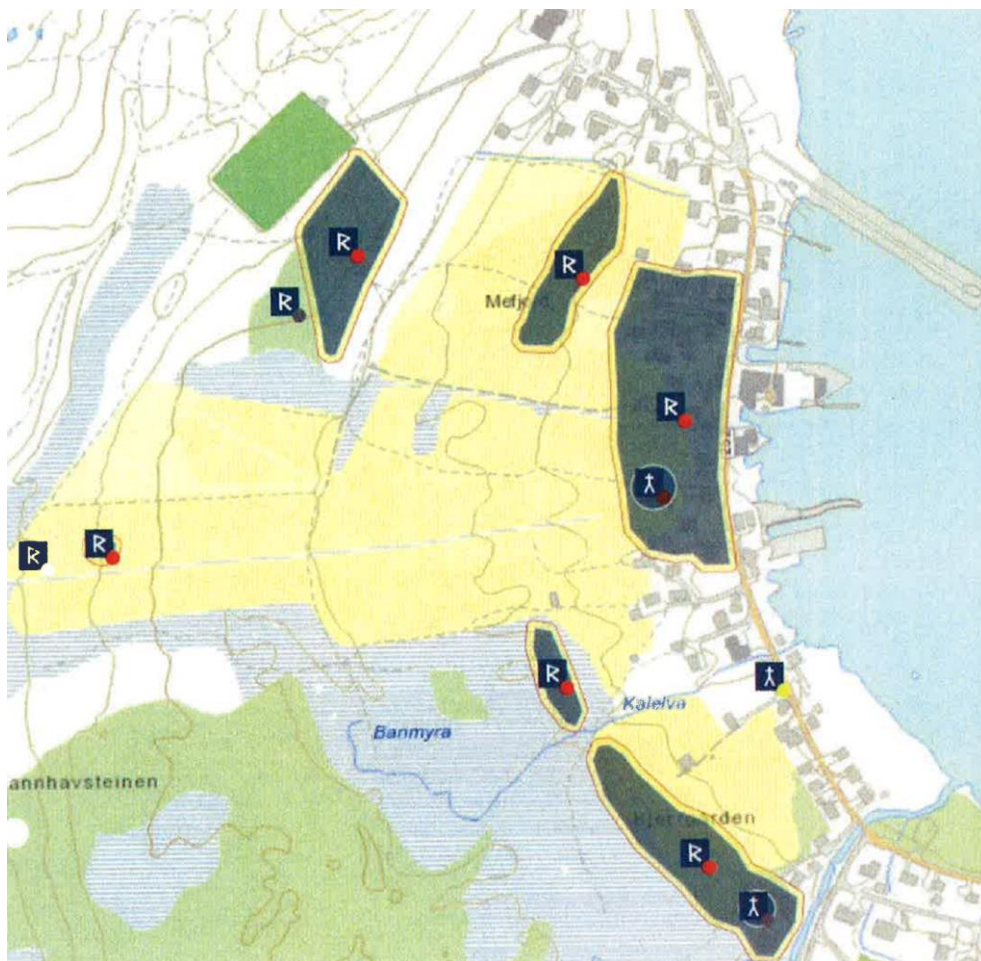
Temaer i kulturminneplanen

Kulturminneplanen fremstiller de temaene som planen er forutsatt å inneholde samt hvilket tidsperspektiv som oppfølgingen skal få. Det sier seg selv at alle oppgavene vil ikke kunne løses på en gang. I første omgang vil en derfor stå overfor to type prioriteringer. For det første vil det gjelde å beskrive hvilke alternative temaer som vil bli vurdert for oppfølging i kulturminneplanen. For det andre vil det dreie seg om prioriteringer av hvilke objekter som skal sikres (skjøtsel). Der det høver, er det ønskelig også at temaer om kulturmiljø med stor tidsdybde blir trukket fram i planen.

De temaene som det passer for, forutsettes også å omfatte samiske kulturminner. Ut fra det grunnlaget som kommunens aktiviteter og tradisjoner er tuftet på, framstilles her noen temaer som bør være sentrale for oppfølging i planen.

Automatisk fredete kulturminner

Kommunen er rik på kulturminner fra steinalderen og jernalderen med løsfunn, tufter, gardshauger og gravhauger. Til sammen er det gjort 78 registreringer som er angitt med R (medregnet kirker og kirkegårder) i Riksantikvarens register over automatisk fredete kulturminner (Askeladden). Dette innebærer at det er påvist ca 200 objekter som kan beskrives som faste kulturminner eller funnsted som er automatisk fredete kulturminner, herunder mange av de løsfunn som er gjort. Det vil være en aktuell oppgave å gå gjennom disse registreringene for å finne mer ut om omfang og lokalisering. En slik gjennomgang vil kunne medvirke til en kartlegging av kunnskapsgrunnlaget for det enkelte området av betydning for arealplanlegging, byggesaksbehandling og kunnskapsformidling.

Eksempel på kart med automatisk fredete kulturminner (Meffjordvør)

Immaterielle kulturminner knyttet til livet og overlevelse på Yttersida av Senja.

Mye av de forestillingene som folk har gjort seg i forhold til overlevelse og kampen for tilværelsen har hovedsakelig hatt med havet og naturen å gjøre. Her er et rikt omfang av sagn og fortellinger som til dels er nedskrevet mens andre fortsatt går på folkemunne. Å vite av de beste fiskeplassene, har lange tradisjoner i kunnskapen om me'ene der krysspeiling mot fjellene i to retninger gjerne ga sikre signaler om hvor man befant seg på havet. Ut fra dette kunne man også forstå å sette ny kurs for neste bestemmelsessted eller hvor man skulle sette ut bruket. Og skulle tåka komme sigende og skjule fjellene, hadde man gjerne u'nnme'er og ty til. I mørkeskoddra hadde noen evner til å lytte på lyden av brottene noe som kunne indikere hvilket fall man var i nærheten av. Å kunne navnene på fjellene og andre kjennetegn i naturen, var en nødvendighet. Det må vel antas også at mange av de navnene som finnes i naturen kan ha en spesiell begrunnelse, gjerne knyttet til et fenomen eller en hendelse.

En egen kategori av immaterielle kulturminner er stedsnavn. Et stedsnavn kan si mye om både tidsperiode navnet oppstod i, samt personer, hendelser og fenomener som kan være knyttet til stedet.

Tekniske kulturminner knyttet til industri (gruvedrift) og kraftutbygging

I kommunen finnes et betydelig innslag av bergverkstradisjoner knyttet til Senjen Nikkelverk og Skaland Grafittverk (nå: Skaland Graphite). Industrieventyret i Hamn varte bare i 14 år (1872-1886), men man rakk likevel å gjøre noen erfaringer som har satt tekniske spor etter seg i global sammenheng. Det viktigste i denne sammenheng er demningen ved Storvann som i sin tid (1882) leverte vannkraft til det andre vassdrevne kraftverket i verden, bare «slått» med noen dager av et vassdrevet kraftverk i Wisconsin som var etablert av gruppen rundt Thomas A. Edison samme år. Finansiert av Troms Kraft ble det i 1997 laget en film om denne begivenheten i Hamn i tilknytning til 100-årsjubileet for kraftutbyggingen i Troms. Filmen fikk tittelen *Ytterst på Senja, midt i verden*.

Demninga ved Storvann i Hamn (foto: Hans Kr. Eriksen)

Under den korte driftsperioden for nikkelverket, strømmet det til mange gruvearbeidere til Hamn. Disse kom stort sett fra andre gruvesamfunn i nord i en periode med betydelig aktivitet innenfor bergverk. Dette skjedde under den 2. industrielle revolusjonen i Europa, og da var

det ikke uvanlig at gruvearbeidere reiste fra det ene gruvesamfunnet til det andre. Hamn ble et eget lite samfunn med kirke, samfunnshus, skole og fattigstell med ca 650 innbyggere på det meste. Det var svært få av kommunens egne innbyggere som tok seg arbeid i nikkelgruven. Lokalbefolkningen sørget nok mest for å holde seg til det de var vant til, f.eks. å ro fiske og drive småbruk.

Grafittverket har en mye lengre historie. Første oppstart var gjort i 1918 i Nonshaugen (Fjellet), men driften ble kortvarig. Ny drift kom i gang i 1933, og siden har grafittverket vært i drift bare avbrutt av brannen i 1985 og den tiden det tok å bygge nytt grafittverket nede ved sjøen. Til forskjell fra nikkelverket, har grafittverket hatt mye større betydning for lokalbefolkningen som en viktig hjørnesteinsbedrift med arbeidsplasser, til forskjell fra andre bygder der fisket har vært hovedaktiviteten. Fra 2006 har gruvedriften vært ute i Trælen. Forekomsten det nå drives på regnes for å vare i minst 50 år til, men man har mange områder som man ikke har fått utredet med tanke på å finne nye grafittforekomster. Under okkupasjonen i krigsårene, ble det etablert en forlegning med ca 300 soldater på Berg. Hensikten med tyske tropestyrker på stedet var å passe på gruveaktiviteten ved grafittverket. Dette innebar også etablering av kanonstillinger og utkikksposter på Berg, Flatneset og Ertnøykollen for å sikre seg mot alliert invasjon sjøveien. Dette blir omtalt nærmere senere i planen.

Grafittverket er for tiden inne i en svært interessant periode. I grafittbransjen mener man at vi er i ferd med å bevege oss inn i graphèn-alderen, noe som igjen vil kunne sette Senja på verdenskartet i industrisammenheng. Graphèn er et produkt av mikronisert grafitt som framkommer ved spalting av grafitt til molekylnivå.

I tilknytning til grafittverket ble det i 1919 bygget et vasskraftverk i Bergsbotn. Dette kraftverket ble tatt av ras i 1947 da demningen ved Hestevannet brast og millioner av kubikkmeter vann feide nedover fjellsida og etterlot seg et stort sår i landskapet. Demningsbruddet førte til at Hestevannet sank 21 m. På 1980-tallet ble det bygget ny kraftstasjon i Bergsbotn.

Det har lenge vært et ønske om å få etablert et museum på grunnlag av bergverkstradisjonene i kommunen og som man kan si til nå har vart i over 140 år. En hovedlinje i denne tradisjonen er utviklingen innenfor malmbrytingen. På Nikkelverket ble malmen brutt ut ved oppvarming av berget og vann til å kjøle ned berget slik at det sprakk. I grafittverket ble det i Toppgangen brukt handboremaskiner og dynamitt i et system med feltort, stigort, sjakt og loktransport. Nonsgangen er drevet ut ved å gå i spiral (kjøreveg) rundt grafittåra, med sjakt og hullastere. I Trælen brukes borerigger og hullastere. Det sier seg selv at den teknologiske utviklingen har medført at antallet arbeidstakere ved verket har gått ned. Grafittverket hadde ca 120 ansatte på det meste, mens de for tiden har litt over 30 ansatte til sammen i gruven og i oppredningsverket. Det antas at ovennevnte tema om brytningsmetoden vil kunne bli et av hovedtemaene i et museum for geologi og industri der mulighetene for bl.a. å etablere besøksgruver burde være til stede.

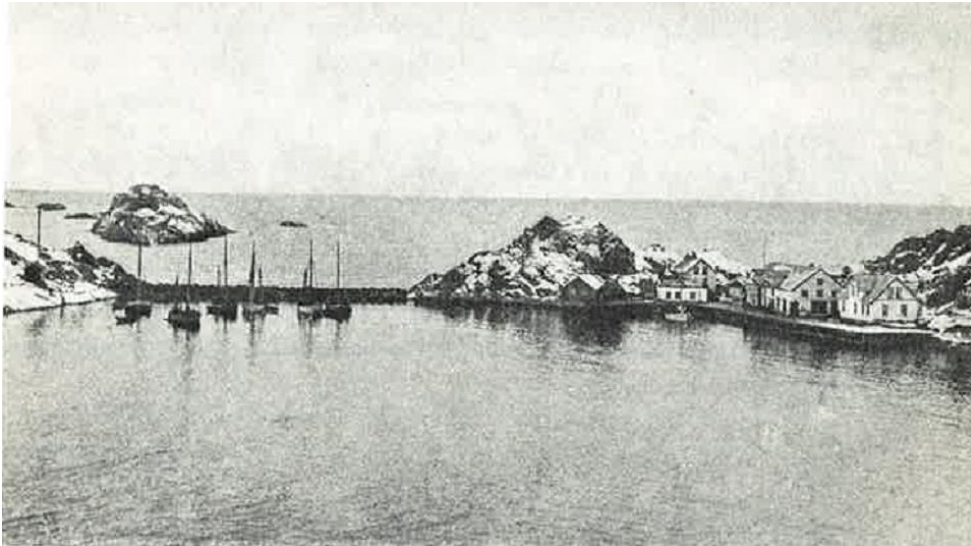
Tekniske kulturminner knyttet til kyst- og kystkulturlandskapet

En viktig forutsetning for bosetting og utvikling av fiskeritradisjonene i kommunen og omkringliggende områder på Senja og kysten ellers i Troms, er de mange tiltak som Havnevesenet og senere Kystverket har iverksatt. Havneutbygginger med moloer og støer og merking av farleder er blant disse. Herunder er det satt opp 12 fyrlykter i kommunen i tillegg til at 2 fyrlykter i nabokommunene (Kjølva og Teisten) betjener farleder i Berg.

Helt siden siste halvdel av 1800-tallet har Havnevesenet bygget flere anlegg på yttersida av Senja, og fiskerihavnene har alltid vært viktig for den verdiskapningen i fiskeriene har ført

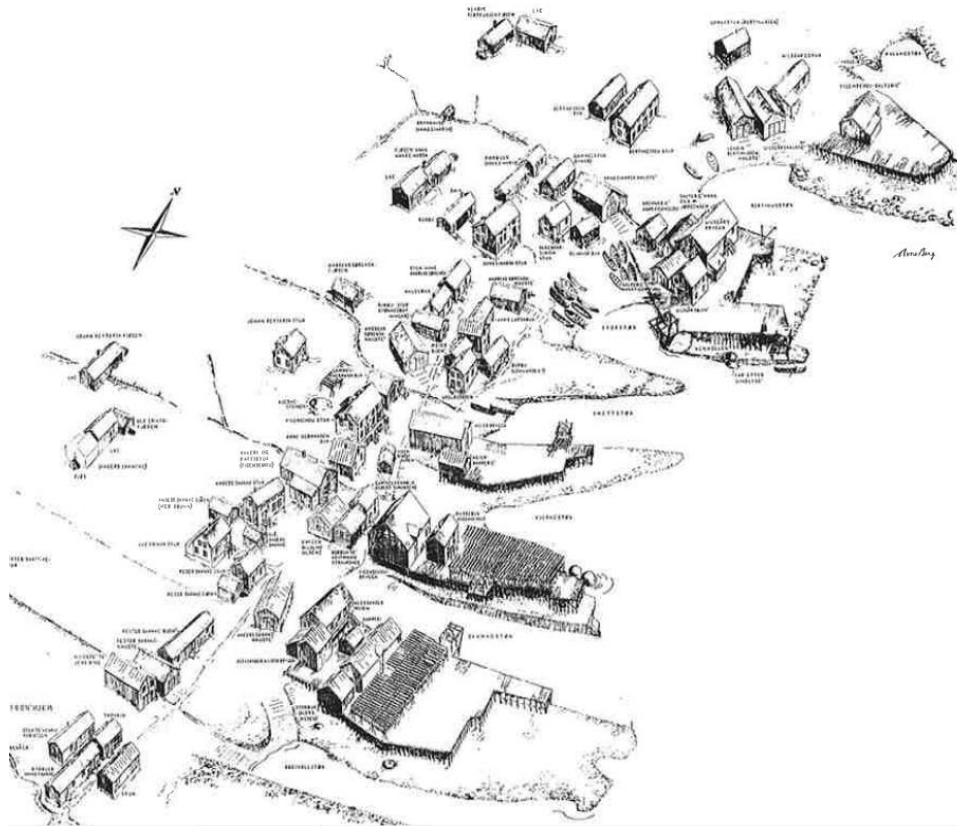
med seg. Det er denne utbyggingen som gjør yttersida av Senja interessant for Kystverkets landsverneplan, der dette området fra Skrolsvik i sør til Hekkingen i nord er framhevet som nord-regionens områdeeksempel med tanke på vern. De stedene i kommunen som har betegnelsen fiskerihavn er følgende 5 havner:

- I Hamn ble det bygd en molo som er autentisk fra den var bygd for mer enn 100 år siden.

Hamn

- På Bøvær ble det bygd en molo også for over 100 år siden, og hvor det ble drevet handel og fiskebruk fra ca år 1900.
- I Ersfjord ble det bygd en stø ca 1905 som bedret de vanskelige landingsforholdene. På 1950-tallet ble det bygd en havn i andre enden av Ersfjord-stranda.
- I Mefjordvær ble det i 1886-87 rensket opp i gamle støer og som medførte at stedet opplevde en ny blomstringstid. På det meste har det vært 230 båter som deltok i skreifisket. Men utviklingen i fiskeflåten medførte at båtene ikke lenger kunne trekkes opp på land. Moloen ble bygd på 1930-tallet og førte til et nytt oppsving for Mefjordvær.
- I Senjahopen ble det også bygd støer rundt 1880-tallet ute ved Renna. I 1886-89 ble det foretatt en oppmudring av Renna. Dermed kunne man komme inn til Hopsvatnet med større båter også når det ikke var flo sjø. Etter hvert har det foregått mer mudring i Renna slik at større båter kunne anløpe. Siste mudring foregikk på midten av 1990-tallet. En betydelig økning av ilandført kvantum fisk og vekst i fiskeindustrien, avdekker nye behov, og planene for ny mudring av Renna er i ferd med å ta form.

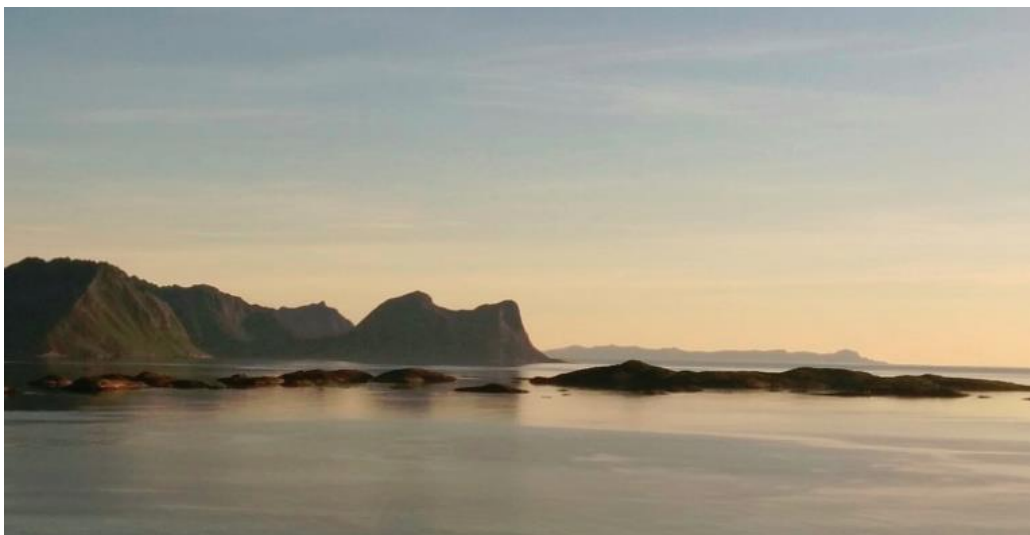

Bebyggelsen i Mefjordvær i 1890-årene. Rekonstruksjon av Arne Berg.

Fiskeriene i Berg har i lange tider vært grunnlag for betydelig næringsaktivitet. Mefjordvær hadde på det meste 12-13 firmaer, flere av disse var fiskebruk. Dette er likevel en del av nærings- og samfunnsutviklingen som ikke først og fremst har med kulturminneplanen å gjøre, men nevnes her for å vise til hvilken kontekst kulturminnene har oppstått i.

I tillegg til de nevnte stedene har det også vært fiskebruk på Kjøpmannsøya og Ertnøya (Bergsøyan) i tiden mellom 1863 og 1924, på Straumsnes, på Katteberg (-1946) og i Steinfjorden (-2000). For tiden er det bare Senjahopen som av de nevnte stedene nå kan sies å ha en aktiv fiskerihavn, selv om utror av sjarkflåten foregår fra de fleste bygdene. Det er ingen tvil om at det er den teknologiske utviklingen (motorbåter og flåteutviklingen (størrelse og redskapsteknologi)) og vegutløsningene på yttersida særlig etter 1970 som har ført oss videre dit vi er dag. Den aktiviteten som Havnevesenet og senere Kystverket har syslet med, må sies å ha hatt svært mye å si for næringsutvikling og bosetning i kommunen og endringene i denne. Med bakgrunn i ovennevnte, har fiskeværerne på yttersida av Senja, herunder i Berg kommune, stor kulturhistorisk verdi også i nasjonal målestokk.

Som et viktig natur- og kulturlandskap nevnes Bergsøyan som ble opprettet som landskapsvernområde i 2004. Innenfor landskapsvernområdet finnes en mangfoldig samling av kulturminner fra fiskeværtiden på øyværerne på Senja i siste halvdel av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet. Kulturminnene på Bergsøyan er konsentrert til Ertnøya og Kjøpmannsøya. Hovedmengden er grunnmurer og syllsteinsmurer etter boligbebyggelse, steinfundament for brygger og jernbolter i svabergene, der bryggestolper og stokker har vært forankret.

Bergsøyen (Foto: B. Abelsen).

De nevnte kulturminnene og kulturmiljøene de er en del av, sies å ha regional til nasjonal kulturminneverdi. Landskapsvernområdet inneholder også objekter fra utbygging av maritim infrastruktur og som kan betraktes som kulturminner med nasjonal verdi innenfor verneområdet. Herunder finnes et utall av ulike seilingsmerker.

En tysk observasjonspost på Ertnøykollen fra 2. verdenskrig tilknyttet kystfortene på Flatneset og Berg har nasjonal verdi.

Krigsminner

Kommunen var ikke upåvirket av 2. verdenskrig. Dette skyldes tyskernes interesse for grafittverket og som førte til at tyskerne stasjonerte ca 300 mann og bygde opp et kystfort med kanonstillinger på Flatneset og på Berg med kommandoplasser og observasjonsposter, i tillegg til observasjonsposten på Ertnøykollen.

Hensikten med forlengningen var å være på vakt mot alliert landgang fra sjøsiden. På Flatneset var det en kommandoplass samt 5 kanonstillinger bestykket med 155 mm kanoner, forlegning og luftvernstillinger. Det var også meningen at tyskerne skulle bygge et lasarett på Flatneset (fjellhall). Dette ble imidlertid ikke gjort ferdig.

På Berg var det en kommandoplass samt 4 kanonstillinger bestykket med 105 mm kanoner.

Kommandotårnet ved kanonstillingene på Berg (Foto: B. Abelsen)

I tillegg til de nevnte forlegningene, finnes også noen andre merkesteder av immateriell karakter, herunder huler som ble brukt til å huse rømte krigsfanger (Russehula ved Mefjordvær), og troppeforflytningen som skjedde på Ersfjorden 9. juni 1940 da 4600 soldater fra andre europeiske land ble flyttet om bord på 3 passasjerskip og forflyttet disse til Europa.

Kirker og kirkegårder

Helt siden middelalderen har det vært kirkesteder på Skaland i Bergsfjorden og i Mefjorden. Dagens kirker er den tredje i rekken av kirker på disse stedene. Den siste kirka på Berg ble revet av tyskerne under krigen. Kirka ble gjenoppbygd på Skaland og ble tatt i bruk i 1955. Kirka i Mefjordvær ble tatt i bruk i 1916. Det står også en liten kirke på Finnsæter, bygget i 1982. Under nikkelperioden i Hamn fra 1872-1886 fantes en kirke der som var flyttet fra Hemnes på Helgeland. I 1888 ble kirka flyttet til Helgøy i Karlsøy. Fra gammel tid har det vært en kirkegård i Mefjordvær (Kjerrgården) samt kirkegårdene på Skaland (Gammelkirkegården og den ”nye” i Skipsvika), i tillegg til Finnsæter, Senjahopen og Ersfjord.

Berg kirke var i en periode (1961-65) hovedkirken for Ingrid Bjerkås, Norges første kvinnelige prest ordinert for virke i den norske kirke. I kirkeparken ved Berg kirke er det satt opp en byste av Bjerkås. Dette stedet er utpekt som kommunens tusenårssted.

Under henvisning til ovennevnte er kirkeparken å betrakte som et symbol for et framtidig kulturminne av nasjonal interesse.

Byste av Ingrid Bjerkås utenfor Berg kirke.

Samiske kulturminner

Det er i grunnen få spor etter samisk bosetning i Berg kommune. På 1600-tallet har det bodd samer på Finnsæter, og det ble ved århundreskiftet etablert noen nyrydningsbruk av marksamer i Straumen og området innenfor: Solli, Heggeli, Åneheimen og Nyheim. Familiene flyttet etter hvert tilbake til innersida av Senja, men noen av etterkommerne ble igjen i området. Ut fra vernebestemmelsene om samiske kulturminner, finnes en bolig på Nyheim etter Åne Ånesen som er automatisk fredet, ettersom bygningen er fra før 1915.

Dette er tufta etter fjøsgammen på Åneheimen. Den er lett kjennelig i terrenget ettersom det har vokset opp en stor bjørk midt i tufta.

Selv om det ikke drives samiske næringer av fastboende i kommunen, er kommunen likevel med i 2 reinbeitedistrikter: Nord-Senja og Sør-Senja. Det må likevel kunne sies at kommunen er sterkt påvirket av samisk tradisjon med samiske navn på de fleste stedene spesielt på de indre deler av kommunen.

1. Åneheimen
2. Heggeli
3. Solli
4. Nyheim

Noen steder som har vært bosteder for folk av samisk herkomst i kommunen

Dette er nyrydningsbruket Solli til Nils Olsen (rydda i 1870-åra) og ble driftet i tre generasjoner (nedlagt i 1955). Foto: B. Abelsen.

Oppfølgende aktiviteter

Registrering av kulturminner

Kommunen må sies å være svært rik på kulturminner. Mange av disse er registrert, men det gjenstår også mye registreringsarbeid, både hva angår nærmere undersøkelser i områder som ikke er undersøkt, men også suppleringsundersøkelser av funn som allerede er gjort.

I mange tilfeller vil vi kunne si at tiltak som er i virksomhet i dag eller i nær fortid, først vil bli å betrakte som mulige kulturminner en gang i framtiden. Dette indikerer at vi allerede nå bør ha objekter som vil framstå som kulturminner i framtiden i minnet når dokumentasjon er viktig å gjøre nå.

Foretatte registreringer finnes i følgende databaser og dokumenter:

- Askeladden.no (Riksantikvaren).
- Bygdebøkene for Berg og Torsken.
- Fotefar i Nord.
- Registrering og verdivurdering av kulturminner og kulturmiljø - Bergsøyan landskapsvernområde (Fylkeskonservatoren i Troms 2012)
- SEFRAK
- Utkast til landsverneplan for maritim infrastruktur, Kystverket 2009.

Følgende registreringer er aktuelle:

- Hensynssoner i kommuneplanen etter plan- og bygningsloven § 11-8
- Hensynssoner i reguleringsplaner etter plan- og bygningslovens § 12-7
- Båndleggingsområder i påvente av vernevedtak
- Koordinater (punkt)
- Koordinater (utstrekning)
- Tegninger (rekonstrueringer)
- Beskrivelser
- Verdivurdering
- Anbefalinger om forvaltning.

Sikring og skjøtsel av faste kulturminner

På grunnlag av utførte registreringer, følger en aktivitet med anbefalinger om forvaltning (avklarer aktuelle sikrings- og skjøtselstiltak samt prioriteringer om videre oppfølging). Det vil si at man i første omgang kan velge ut de kulturminnene som er mest sårbare for fysisk påvirkning med sikte på å ta vare på de kulturminnene som så skal vernes. Slik ivaretagelse kan for eksempel ha følgende formål:

- Vern og vedlikehold av kulturminnets struktur og funksjon
- Vern av kulturminnets estetiske uttrykk
- Vern av hensyn til at kulturminnet ikke representerer en fare eller ulempe
- Vern som beskytter kulturminnet fra å bli skadet eller ødelagt.

Formidling av kulturminner

På grunnlag av prioriteringer og gjennomføring av sikring og skjøtselstiltak, vil det være viktig å kunne formidle kulturminnene. Dette vil for eksempel angå kulturminnenes opphav, beskrivelse, historie og kontekst (for eksempel kulturminnet og kulturmiljøets tidsdybde) etc. Formidling kan skje på grunnlag av:

- dokumentasjon
- fortellinger
- bilder
- tegninger (rekonstruksjoner)
- lydopptak
- film / video

Bruk av kulturminner i verdiskapning (lokalkunnskap, næring og friluftsliv)

På grunnlag av formidling av kulturminner, kan kulturminnene brukes i ulike former for verdiskapningsstrategier.

Utvikling av kunnskap om lokale forhold kan i seg selv innebære en verdiskapning. Slik kunnskap kan formidles til lokalbefolkningen og dermed bidra til å styrke identiteten i lokalsamfunnet. I sin ytterste konsekvens kan dette dreie seg om lokalsamfunnets evne til å overleve. Derfor vil utvikling og formidling av lokalkunnskap for eksempel overfor barn og unge i barnehage og skole, være en viktig strategi i kulturminnearbeidet. At barn og unge bør involveres i oppfølgingen av kulturminneplanen, kan styrke betydningen av arbeidet med utvikling og formidling av lokalkunnskap gjennom kulturminneplanen.

Senja betraktes for å ha et stort potensial i reiselivssammenheng. Å bruke kulturminner som et virkemiddel innenfor kategorien ”opplevelsesindustri” kan bidra til å styrke tilreisende (turister) sin opplevelse av lokalsamfunnet. Det er en kjensgjerning at tilreisende er opptatt av hva folk lever av eller har levd av og livberget seg på de steder de besøker. Å ha noe å formidle i så måte til tilreisende, bør være en viktig grunn for å utvikle og formidle lokal kunnskap som en næringsstrategi.

Tilsvarende kan en tenke seg en sammenheng mellom folks opplevelse av deltakelse i friluftsliv. Det er gode grunner for å få med seg formidling av kulturminner når man nyter opplevelse ved deltakelse i friluftslivsaktiviteter og vise-versa. Derfor er det viktig at man legger til rette slik at det skjer en verdiskapning ved at oppfølging av kulturminner havner i en synergi med friluftslivet.

Bålkaffe og fortelling om forlegningen på Berg i en av kanonstillingene i friluftslivets år.

Lokal organisering

Tradisjonelt har interessefeltet for kulturminner og museumsaktiviteter vært gjenstand for mange måter å organisere oppfølging på, det være seg gjennom frivillighet, privat engasjement, organisasjonsliv, historielag, delaktighet i form av venneforening, gjennom kommunal aktivitet eller gjennom halvoffentlige stiftelser. I noen tilfeller kan det dreie seg om samarbeidsløsninger.

Denne planen skisserer for så vidt ikke løsninger om hvordan man tilrettelegger slike aktiviteter i Berg kommune, men det påpekes at det i hvert enkelt tilfelle bør gjøres en avklaring om hvilken organisasjonsform man velger for ulike temaer og tiltak (fysiske objekter), gjerne ut fra hvilket geografisk nivå man har som utgangspunkt:

- Interkommunalt samarbeid
- Kommunalt nivå
- Bygdenivå
- Bruk- eller eiendomsnivå

Andre oppgaver – Utredninger.

De største utfordringene som knytter seg til utredningsbehov antas å være knyttet til noen forhold, utenom de aktivitetene som vil framgå av eller direkte som følge av kulturminneplanen. Disse er:

- Kulturminnenes funksjon som kunnskapsbygger
- Formidlingsmetoder
- Berikelse i forhold til friluftsliv og estetiske landskapsopplevelser
- Avklaring av løsninger i forhold til mulige arealbrukskonflikter mellom kulturminner og mulig utnyttning av mineral- og andre naturressurser.

1. Kulturminnenes funksjon som kunnskapsbygger.

Man bør utrede kulturminnene sin funksjon som kunnskapsbygger slik at de kan benyttes til å styrke innbyggerne sin identitet og lokalkunnskap, spesielt for barn og unge.

En kommune som Berg med så stort omfang av kulturminner, bør kunne ha all verdens muligheter til å nyttiggjøre seg den funksjonen som kulturminnene har som kunnskapsbygger. Med særlig barn og unge som målgruppe, bør de som har levd en stund, se det som en viktig oppgave at barn og unge får del i den kunnskapen som kulturminnene bærer bud om.

Det bør derfor ligge til rette å utvikle opplæringsprogrammer som favner barnehager, skoler og voksenopplæring, og som kan virke slik at opplæringen kan foregå på tvers av aldersgrupper, og på tvers av bygdelagene. Virkningen av dette bør kunne oppleves i økt interesse for stedsutviklingsarbeid og i møte med folk som kommer fra andre steder og kulturer, og som skaper gjenkjenning av stolthet og anerkjennelse om hvor en kommer fra.

2. Formidlingsmetoder

Man bør utrede om hvilke formidlingsmetoder som kan anvendes for at kulturminnene og historiene bak kan gjøres tilgjengelig for alle, herunder som et ledd i næringslivets mulige bruk, spesielt i turistnæringa.

I tillegg til tradisjonelle informasjonsopplegg som skilting, brosjyrer og etter hvert film og video, vil moderne informasjonsmetoder på internett være en god mulighet til å nå fram til alle og på det språk som den enkelte kan velge selv. I en tid da området i seg selv har et voksende potensial for turisme ikke minst på grunn av Nasjonal Turistveg Senja, vil man kunne produsere informasjon som vil kunne være tilgjengelig «bare et tastetrykk» unna, der utbygging av fibertilgang og sendepunkter som gjør det mulig å komme på «nett» hvor som helst være en del av dette. Dette vil gi muligheter både for å kunne orientere seg før man begynner på reisen, og ellers søke informasjon når man står ansikt til ansikt med et fenomen, hendelse eller annet som vekker interesse og som ønsker å få vite noe mer om der man kommer.

3. Berikelse i forhold til friluftsliv og estetiske landskapsopplevelser

Man bør utrede hvordan man kan få tilrettelagt kulturminneområdene som en berikelse for friluftslivet og estetiske landskapsopplevelser.

Ved siden av muligheten for innbyggerne å komme seg ut og nyte naturen i all dens praktfullhet og storslåthet, antas at en kommune som kan framstille sine kulturminner til allmenn beskuelse og forståelse for samspillet mellom mennesker og naturen, har noe verdifullt å forvalte. Dette ved siden av hvordan dette har påvirket evnen til å overleve i kampen mot elementene og kampen for tilværelsen.

4 Løsninger på evt. arealbrukskonflikter

Avklaring av løsninger i forhold til mulige arealbrukskonflikter mellom kulturminner og mulig utnytting av mineral- og andre naturressurser.

Man bør utrede og avklare løsninger ved mulige langsiktige arealbrukskonflikter mellom kulturminnevern og kartlegging av mineralressurser i kommunen, slik at det ikke oppstår hindringer med tanke på at man også i framtiden skal kunne utnytte mineralressursene og andre naturressurser i kommunen.

I denne kategorien kan også nevnes utfordringer knyttet til allemannsretten, tilgjengelighet til kulturminner med tanke på parkering og muligheter til toilettavtreder samt overbelastning og slitasje på naturen.

Bestemmelser og retningslinjer

I forhold til kulturminner og kulturmiljø, bør man benytte muligheten til å fastsette bestemmelser og retningslinjer slik at plan- og bygningsloven dermed kan medvirke til at kulturminnelovens intensjon og formål blir ivaretatt i en helhetlige miljø- og ressursforvaltning i kommunen. Da en kommunedelplan er å betrakte som en del av kommuneplanen, vil hjemmelen for bestemmelser og retningslinjer først og fremst være å finne i pbl § 11-8:

§ 11-8. Hensynssoner

Kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd bokstav a til f, kan markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. Det kan angis flere soner for samme areal.

Til hensynssone skal det i nødvendig utstrekning angis hvilke bestemmelser og retningslinjer som gjelder eller skal gjelde i medhold av loven eller andre lover for å ivareta det hensynet sonen viser.

I forhold til kulturminner er det særlig to temaer som er aktuelle:

1) Hensynssoner.

I medhold av pbl § 11-8 bokstav c) settes av soner i arealplankartet med hensyn til (...) landskap eller bevaring av (...) kulturmiljø, med angivelse av interesse. For randsoner til (...) landskapsvernområder kan det, samtidig med fastsetting av verneforskrift for nytt verneområde eller revisjon av verneforskrift eller forvatningsplan for etablerte verneområder, fastsettes bestemmelser for å hindre vesentlig forringelse av verneverdiene i verneområdet.

Det kan gis retningslinjer om begrensninger og vilkår for virksomhet og tiltak for å ivareta interessene i sonen, og det kan gis retningslinjer om hvilke hensyn som skal vektlegges ved praktiseringen av annen lovgivning så langt kommunen er tillagt myndighet etter vedkommende lov.

Følgende tiltak og områder foreslås som hensynssoner i kommuneplanen etter pbl § 11-8 bokstav c)

- Gruve- og industriområdet knyttet til Senjen Nikkelverk.
- Gruve- og industriområdet knyttet til Skalands Grafittverk (nå: Skalands Graphite).
- Tekniske kulturminner i tilknytning til tidligere Bergsbotn kraftverk (Demning ved Roallsvann og fundament etter kraftstasjonen m.m.).
- Spor etter samisk bosetting i Sør-Heggedalen/ Tromdalen (Åneheimen, Heggeli og Solli) og andre samiske tiltak.
- Kulturminner knyttet til maritim infrastruktur som særlig ble utviklet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet: Moloen på Bøvær samt støene og tverrvorren i Mefjordvær samt seilingsmerkene langs farledene.
- Områder som inneholder automatisk fredete kulturminner, herunder kirker og kirkegårder.
- Krigsminneområder på Flatnes og Berg (fra 2.verdenskrig).

2) Båndlegging.

I medhold av pbl § 11-8 bokstav d) kan avsettes sone for båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover, eller som er båndlagt etter slikt rettsgrunnlag, med angivelse av formålet.

Båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover er tidsbegrenset til fire år, men kan etter søknad til departementet forlenges med fire år.

Følgende kulturminner og kulturmiljø foreslås vurdert for fredning og båndlegges for dette etter pbl § 11-8, bokstav d) i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller kulturminneloven:

- Demningen med Storvann (Hamn)
- Kulturmiljøene på Kjøpmannsøya og Ertnøy
- Moloen i Hamn (ved evt. fredning er dette uten betydning for videreføring av nåværende eller lignende bruk)
- Støanlegget i Ersfjord
- Støvorrene i Senjahopen
- Samisk boligbygg på Nyheim (ca 1910)
- Byste av Ingrid Bjerkås, Norges første kvinnelig prest ordinert for virke i den norske kirke

Nærmere om hensynssoner.

Verket: Området innenfor gnr. 17, bnr. 2 som inneholder spor etter virksomheten til Senjen Nikkelverk (1872-1886). For området mellom fylkesvegen og sjøen og bebygd område på øvre siden av fylkesvegen, forutsettes at tiltak kan skje etter godkjent reguleringsplan.

Fjellet: Området omfatter gruve- og fabrikkområdet til Skaland Grafittverk som bedriften brukte fra starten av i 1918 fram til at fabrikkanlegget brant ned i 1985. Som et ledd i driften av grafittverket, ble det i 1919 tatt i bruk en kraftstasjon i Bergsbotn. Denne var virksom til demningen brast i 1947. Det finnes spor som tekniske kulturminner ved Roallsvatnet (demning) og fundamentet til kraftstasjonen ved Kulpen i Fosselva. I tilknytning til gruveanlegget til grafittverket, er det mange spor etter bergverksdrifta i området, hovedsakelig fra der fabrikkområdet var oppe i Fjellet og felt opp til toppen av Nonshaugen. Et spesielt tema i denne sammenhengen kan nevnes rørgata med vannanlegget fra Fuglvannet som i lange tider har forsynt fabrikkene med vann til produksjonen. Foreløpig bør man avsette området med en hensynssone, men etter hvert bør området konkretiseres med hvilken vernestatus området får i tilfelle det etableres et museum for industri og geologi (bergverksmuseum) i regi av Midt-Troms museum. Dette kan også komme til å omfatte gruve- og fabrikkområdet til Senjen Nikkelverk i Hamn.

Fornminner: Bygdene på yttersida av Senja må sies å være særdeles rik på spor etter menneskelige aktiviteter, opptil 6500 år gamle og der mange er registrert i riksantikvarens register (Askeladden) og er dermed å betrakte som automatisk fredete kulturminner. I disse områdene styrer kulturminneloven arealbruken, dog supplert i nødvendig utstrekning med bruk av hensynssoner etter plan- og bygningsloven. Til denne gruppen hører kirkens virksomhet samt det som har med kirkegårder å gjøre.

Bl.a. har Mefjordvær vært preget av sterke fiskeritradisjoner, med betydelig tilror fra andre steder i regionen under sesongene, særlig i forbindelse med vinterens skreifiske. På det meste er det registrert 230 båter som har deltatt i dette fisket.

Straumsbotn med Sør- Heggedalen og Tromdalen: Området innenfor gnr. 16 (Elvevoll), samt gnr. 42 og 43 inneholder spor etter samisk bosetning fra ca 1870-1955. Et annet innslag som kan nevnes i tilknytning til samiske spor, er Statsgammen (Amtmannsgammen) som er bygd som et fellesprosjekt for samer fra innersida og yttersida. Det skal også finnes spor etter gammer i Sør-Heggedalen fra den tid det ble bygd telefonlinje gjennom Heggedalen. Fra Straumsbotn finner en også spor etter kjerre-/ sledeveg opp til bosetningen i Sollia.

Maritim infrastruktur i kommunen: En kystkommune som Berg vil være nær knyttet til muligheten til å ferdes på sjøen. Med utgangspunkt i Kystverkets forslag til landsverneplan for maritim infrastruktur (2009), inngår seilingsmerker og havneanlegg i kommunen i området på yttersida av Senja og som kan gis nasjonal vernestatus. Noen av disse anleggene er pr. definisjon å regne som innslag i fiskerihavner ut fra følgende:

Hamn: Molo ble bygd i 1906, men er fremdeles autentisk slik den var bygd for over 100 år siden. Fiskebruket har endret sin næringsmessige betydning som fiskerihavn til fordel for reiseliv med de følger dette kan få for Hamn sin status som fiskerihavn. Moloen er å anse som bevaringsverdig.

Bøvær: En privat molo ble bygget i 1907 i tilknytning til fiskebruket på Sjøholmen, og senere overtatt av staten (Havnevesenet) og påbygd. Anlegget med fiskebruket har endret sin næringsmessige betydning som fiskerihavn til fordel for kultur næring (Kråkeslottet), med de følger dette kan få for Bøvær sin status som fiskerihavn. Moloen behøver vedlikehold. I bygda finnes også bevaringsverdige elementer som Larsen-gården (tidligere handelssted med post og telegraf) og Benoni-stua (strandsitter).

Ersfjord: En stø ble bygget av Havnevesenet i 1880. Støa anses som verneverdig med nasjonal interesse. På 1950-tallet ble det bygd en ny fiskerihavn på Rognan i Ersfjord.

Mefjordvær: Fram til moloen ble bygd i 1930-årene, bestod maritim infrastruktur i været av støene, ca 7 i tallet. Disse var utvilsomt viktige for Mefjordvær som fiskevær, spesielt før båtene etter hvert ble større. En opprensning i 1880-årene styrket støenes funksjon. Støene med vorrene kan anses som verneverdig. Moloen gjennomgår en forvitring over tid og vil behøve vedlikehold, spesielt på enden av moloen må det utføres reparasjoner.

Senjahopen: På samme måte som i Mefjordvær var støvorrene i Senjahopen viktige anlegg av betydning for fiskeriaktivitetene. Etter hvert som Renna er utvidet og gjort dypere, har dette påvirket utviklingsmulighetene for Senjahopen til å bli en av de viktigste fiskerihavnene i landsdelen. Hopsvatnet er i seg selv blitt mer betydningsfullt. Støvorrene har derfor ikke samme betydning som før, men står likevel som faste minnesmerker for deres funksjon i tidligere tider. Støvorrene kan anses som verneverdige. I tillegg til havneanlegg, vil det betydelige antall seilingsmerker langs farledene i kommunen være en del av den maritime infrastrukturen, herunder fyrlyktene, blinker, varder, staker og støtter (faste og flytende) og andre merker som de som ferdes på sjøen kan ha noe å rette seg etter. For større båter og skip erstattes disse navigasjonsinnretningene etter hvert av elektroniske hjelpemidler som GPS eller lignende, men enn så lenge har de nevnte merkene fortsatt sin funksjon som hjelpemidler for ferdsel på sjøen og kan derfor være å betrakte som kulturminner. I den settingen som Kystverket har foreslått for ytre Senja, kan seilingsmerkene betraktes for å ha nasjonal verneverdi.

I området mellom støvorrene og industriområdet ligger et område som kalles Gammelgården. I dette området finnes spor fra Senjahopens nyere historie fra 1800-tallet, f. eks. gangstier,

den første skolebygningen (1867) som senere er brukt som forsamlingslokale (losje Roallen) og barnehage. Dette området kan sies å ha lokal bevaringsinteresse.

Skaland: Tilsvarende kan man også betrakte eldre bomiljøer på Skaland. "Gammelskolen" (1866) og den eldste bebyggelsen på Pila har særlig med en epoke å gjøre der bygninger fra denne tiden fremdeles er intakte.

Flatnes: Området innenfor gnr. 14, bnr. 3 som inneholder spor etter virksomheten til den tyske okkupasjonsmakta under 2. verdenskrig (1940-45).

Berg: Området innenfor gnr. 8, bnr. 1 og 4 som inneholder spor etter virksomheten til den tyske okkupasjonsmakta under 2. verdenskrig (1940-45). I tilknytning til den tyske virksomheten på Berg, finnes også noen framskutte observasjonsposter på Bøvær.

Nærmere om båndlegging

Demningen ved Storvann: Ovenfor Hamn viser et anlegg bygd langt til fjells med en usedvanlig presisjon med begrensede tekniske hjelpemidler (1882). Demningens funksjon var å magasinere vann til bruk i et av verdens første vassdrevne kraftverk. Anlegget består av to parallelle murer der mellomrommet ble fylt med torv som tetningsmateriale. Kulturminnet anses for å ha nasjonal verdi.

Kjøpmannsøy og Ertnøy: Området innenfor gnr. 9, bnr. 2, 4 og 6 som inneholder spor av kulturmiljø fra tiden mellom ca 1850-1940 da områdene på begge sider av Ertnøy-sundet var bebodd og at det foregikk fisketilvirkning og handelsvirksomhet i dette området. Under krigen etablerte tyskerne en observasjonspost på Ertnøykollen.

Maritim infrastruktur: Fra anleggene som tilhører maritim infrastruktur, anses 3 av disse å være så autentisk at de fortjener en vernestatus. For Mefjordvær og Bøvær bør bevaring være et mål, men moloene og støvorrerne må vedlikeholdes før bevaring aktualiseres. De tre anleggene som bør vurderes for fredning er moloen i Hamn, stønanlegget i Ersfjord og støvorrerne i Senjahopen. Anleggene kan sies å ha nasjonal interesse,

Nyheim: På Nyheim (gnr. 15, bnr. 98 utskilt fra bnr. 6) finnes det eneste huset i Berg som er å betrakte som samisk (opprinnelig bygd av Åne Ånesen ca 1900). Huset har fått ny utvendig bordkledning, men interiøret sies å være autentisk. Huset er å betrakte som fredet etter samisk lovgivning.

Ingrid Bjerkås: Av særskilte kulturminner må også tas i betraktning at kommunen var vertskap for landets første kvinnelige prest ordinert for virke i den norske kirke. Det må antas å ha nasjonal verneverdi å synliggjøre Ingrid Bjerkås sin rolle ved å gi bysten av henne status som kulturminne i kommunen.

Oppfølging ved bruk av reguleringsplaner

I tillegg til lovreguleringen i tilknytning til kommuneplanen (pbl kap.11), kan hensynssoner og bestemmelser følges opp gjennom reguleringsplanlegging som følger:

§ 12-6. Hensynssoner i reguleringsplan

De hensyn og restriksjoner som er fastsatt gjennom hensynssoner til kommuneplanens arealdel, jf. §§ 11-8 og 11-10, skal legges til grunn for utarbeiding av reguleringsplan.

Hensynssoner kan videreføres i reguleringsplan eller innarbeides i arealformål og bestemmelser som ivaretar formålet med hensynssonen.

§ 12-7. Bestemmelser i reguleringsplan

I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold:

(...)

6. bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.

Sammenhengen mellom ulike plandokumenter på kulturminneområdet, kan i kommunedelplanen beskrives som retningslinjer i medhold av pbl § 11-8 som følger:

Retningslinjer i denne planen kan brukes for å fastsette prosedyrer for hvordan prinsipper gis betydning for andre plandokumenter og oppfølging av disse, for eksempel kommuneplanen og reguleringsplaner. Når kommuneplanen revideres kan innspill fra kommunedelplanen og reguleringsplaner tas inn i kommuneplanen. Når kommunedelplanen revideres, kan føringer fra kommuneplanen og innspill fra reguleringsplaner tas inn i kommunedelplanen. Når reguleringsplaner utarbeides eller revideres, kan føringer fra kommuneplanen og kommunedelplaner tas inn i reguleringsplanene. Når tiltak framkommer som nye opplysninger i forhold til kulturminner, kan man avvike fra disse retningslinjene. I særlige tilfeller kan man gjøre bruk av bygge- og delingsforbud for å sikre at det ikke foretas uforutsatte hendelser med kulturminner. Så fremt kulturminnemyndighet (Riksantikvaren / Fylkeskonservatoren, Universitetet i Nord-Norge eller Sametinget) ønsker å gjøre vedtak om fredning i medhold av kulturminneloven, forutsettes at kommunen skal gis anledning til å uttale seg. Tilsvarende kan gjelde dersom kommunen ønsker at et kulturminne skal fredes. Om dette er aktuelt kan kommunen fremme forslag om fredning overfor vedkommende kulturminnemyndighet.

Forslag til områder der reguleringsplaner kan sies å være særlig aktuelle for å ivareta kulturminner gjennom reguleringsbestemmelser og bruk av hensynssoner, er:

- Sentrumsplanen for Skaland, herunder Pila
- Havneplanen for Senjahopen, herunder Gammelgården
- Verket (Nikkelverket)
- Bøvær, spesielt i tiknytning til Sjøholmen m.m. (parkering og rekonstruksjon av bumiljøer).

Litteraturhenvisning

Brox, A.: Berg og Torsken bygdebok, bind 1 og 2.

Enoksen, I.: Berg og Torsken bygdebok, bind 3.

Brox, A: Folkeminner fra ytre Senja.

Ui Tø; Fotefar mot nord: Mefjordvær

Kystverket: Utkast til landsverneplan for maritim infrastruktur i landet.

T. Skogland: Fiskarminner fra Berg.

T. Skogland: Fotominner fra Berg

Troms fylkeskommune; Registreringer og verdivurderinger av kulturminner på Bergsøyan

Filmer:

Ytterst på Senja, midt i verden (jubileumsvideo i forbindelse med Troms Kraft sitt 100-årsjubileum (1997) som særlig tar for seg kraftverkutbygging i Hamn under Nikkelverket).

Fjellet – om grafittverket fra starten til 2006 da gruva i Trælen ble åpnet.

Til Senja på tvangsarbeid: Om Odd Hansen og 33 andre menn som ble tvangssendt under krigen til arbeidsleir i 1943.

Oversikt over vedlegg

1. Riksantikvaren: Oversikt over automatisk fredete kulturminner i Berg (193).
2. Troms fylkeskommune /fylkeskonservatoren); Kart over kulturminner på Bergsøyan.
3. B. Nybrått; Kart med GPS-registreringer (58) og tegning av kommandoplassen på Flatneset.
4. Kart og GPS-registreringer over forlegningen/kanonstillingene på Berg (1940).
5. Utdrag fra utkast til Kystverkets landsverneplan (2009).
6. Plankart
7. Kommunestyrets vedtak den 29.09.2016 i sak 37/16.

Handlingsprogram 2015 – 2019

Kontaktpersoner:

BA = Bjørn Abelsen (prosjektleder Kik)

OO = Odd Olsen (matrikkelfører)

SA = Sverre Abel (guide)

TH = Trond Hellemo (Nordre Berg historielag)

BN = Bjørnar Nybrått

BS = Berit Sivertsen (guide m.v.)

MTmu: Midt-Troms museum

BMV = Bergverksmuseets venner

++ = (andre ressurs- og kontaktpersoner)

KIK: prosjekt kulturminnekompetanse i kommunen

Fk = fylkeskonservatoren

MBL = Mefjordvær bygdslag

MB = Mefjord brygge

RA = riksantikvaren

Nr	Tiltak	År	Kostnader	Finansiering	Ansvarlig	Samarbeid	Kommentar	
1	Planutkast	2015 (utført)	30'	KIK (100')	BA	MTmu	Interne og eksterne møter og drøftinger	
2	Registrering: Krigsminner Berg				BA/OO	Internt	Reg. på matr.kart	
3	Sikring/Skjøtsel: Observasjoner				BA++	(++)	Befaringer	
4	Formidling: -Friluftssarr. (Berg JFL) -Bergv. museets venner				SA BA	BJFL BMV		
5	Verdiskaping: -Uformell kontakt med skolene					(++)		
6	Andre oppg.: -Kik-samlinger					BA	Kurs	
7	Planprosessen avsl.: (info, høring og behandling)	2016				BA – kst Int. og ekst. samarbeid	Berg k (forv.)	
8	Registrering: Samiske kulturminner Krigsminner Berg og Flatneset Maritim infrastr.				BA/OO ++ BA/OO BA/OO	BN Kystverket Senja samefor		
9	Sikring/Skjøtsel: Planlegging – sikr. av demning v/ Storsvann Krigsminner (Berg)				Prosjektfinans. BA++	? MTmu, Fk	X X?	
10	Formidling: Utarbeiding av skiltplan				Prosjektfinans. BA	BMV, MBL		
11	Verdiskaping: Undervisningsopplegg				Dekkes av skolene selv	Skolene	DÅS, TS	
12	Andre oppgaver: Reg.kurs Landskap				BA	Fk		Tas inn i arealpl.
13	Planrevisjon (HP)	2017			BA	fsk		
14	Registrering: Supplerende reg.				BA			
15	Sikring/Skjøtsel: Demn. v/ Storsvann Oppfølging krigsminner (Flatnes) Plan for sikring av maritim infrastruktur				Prosjektfinans. «	++	BMV ++	
16	Formidling: Plan for Mefjordvær				Prosjektfinans. ++	++	MBL,NTV, MB	Nasj. turistveg
17	Verdiskaping: Reiseliv				Prosjektfinans.	++	Lokale bedr.	Opplev.industri
18	Andre oppgaver: Utretningsoppgaver				Prosjektfinans. BA	BA	++	Se planen

Nr	Tiltak	År	Kostnader	Finansiering	Ansvarlig	Samarbeid	Kommentar
19	Planrevisjon (HP)	2018			BA		
20	Registrering: Supplerende reg.			Avklares senere			
21	Sikring/Skjøtsel: Oppfølging – sikring av maritim infrastruktur			Avklares senere			
22	Formidling: Skilting i Mefjordvær Plan for Hamn			Prosjektfinans.			
23	Verdiskapning: Tiltak for reiselivet			Selvfinans.			
24	Andre oppgaver Utredningsoppgaver			Avklares senere			Se planen
25	Planrevisjon (HP)	2019			++		
26	Registrering: Supplerende reg.			Avklares senere			
27	Sikring/Skjøtsel: Oppfølging			Avklares senere			
28	Formidling: Skilting i Hamn			Prosjektfinans.			
29	Verdiskapning: Tiltak for reiselivet			Selvfinans.			
30	Andre oppgaver: Utredningsoppgaver			Avklares senere			Se planen

Kostnader: Beregnes og beskrives senere ved oppfølging når planen med handlingsprogrammet er utarbeidet.

Oppfølging av handlingsplanen forutsetter årlige revisjoner slik at man vil være minst to år i forkant i forhold til når gjennomføringen av tiltak blir å skje. For å synliggjøre kontinuiteten i oppfølgingen, bør man derfor erstatte beskrivelsen av siste planlagte årsprogram med en melding om den oppfølgingen som har foregått det respektive år.